

ВІДСТУП ДЕРЖАВ ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Коломоєць Карина Сергіївна

студентка 4 курсу юридичного факультету

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

Беззаперечно можна стверджувати, що міжнародне право завжди приділяло достатньо велику увагу захисту прав людини, зважаючи на наявні міжнародні договори та механізми захисту. Однак, сучасна геополітична ситуація нерідко стає причиною відступу держав від своїх зобов'язань за міжнародними договорами у сфері прав людини під час надзвичайних станів, адже, як зазначали Е. М. Хафнер-Бьортон, Л. Р. Хелфер, С. Дж. Фарісс, «права людини часто стають першими жертвами кризи» [6, с. 673].

Дерогація (передбачене договором право держави відступати від виконання певних договірних зобов'язань під час збройних конфліктів та іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації) [5, с. 119] закріплена у трьох ключових договорах з прав людини: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. (далі – МПГПП), Американська конвенція з прав людини 1969 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ).

Вплив дерогації на захист прав людини є достатньо спірним, оскільки існує декілька різних позицій на дане питання. Деякі вчені (Дж. Фітцпатрик, О. Гросс, Ф. Ні Аолейн) висловлюють занепокоєння, що дерогації підривають сутність договорів про права людини шляхом надання авторизованого механізму для держав звужувати громадянські та політичні свободи. Боячись потенційного зловживанням цим правом, дані вчені наголошують на дотриманні міжнародних стандартів та суворого моніторингу спеціальними механізмами захисту прав людини [5, с. 120]. Інші ж науковці (М. Новак, Е. Неймаєр) впевнені, що суверенні держави мають право захищати свої конституційні та демократичні порядки під час надзвичайної ситуації. Вони зазначають, що дерогації

виступають не загрозами для системи міжнародного захисту прав людини, а навпаки, критерієм поваги до договірних норм із боку держав, які з повагою ставляться до прав людини [5, с.120-121; 7, с. 84-85].

Звертаючись до нормативного закріплення права на відступ держав від зобов'язань під час надзвичайної ситуації у МПГПП (ст. 4) та ЄКПЛ (ст. 15), можна зазначити, що обидва акти передбачають можливість застосування дерогації у випадках війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, та при умові, що такі заходи не є несумісними з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального становища [1; 2].

При цьому, МПГПП та ЄКПЛ забороняють відступ від статей, які закріплюють право на життя (крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій), заборону катування, заборону рабства та тримання у підневільному стані, заборону покарання без закону, право на визнання правосуб'єктності (ст. 16 МПГПП), право на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18 МПГПП) [1; 2].

Окрім того, аналіз положень ЄКПЛ дає змогу визначити матеріальні та процесуальні умови для застосування дерогацій. По-перше, правомірний відступ від зобов'язань повинен мати місце під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації. Надзвичайна ситуація повинна фактично існувати або бути неминучою; криза, що стосується конкретного регіону держави, може прирівнюватись до суспільної небезпеки, яка загрожує життю всієї нації (Ірландія проти Сполученого Королівства, Aksoy проти Туреччини); і криза чи загроза повинні бути винятковими у тому розумінні, що звичайні заходи або обмеження, дозволені ЄКПЛ для забезпечення громадської безпеки, здоров'я і порядку, є явно недостатніми (Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції) [3, с. 6-7].

По-друге, заходи, що відступають від зобов'язань за договором, не повинні виходити за межі, яких вимагає гострота становища. Визначаючи, чи вийшла держава за межі, Суд приділяє значну увагу таким факторам як характер прав,

що постраждали у зв'язку з відступом від зобов'язань, обставини, що призводять до виникнення надзвичайної ситуації, та її тривалість (Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства, А. та інші проти Сполученого Королівства). Це включає в себе розгляд Судом наступних питань: чи є заходи дійсною реакцією на надзвичайну ситуацію; чи були заходи використані з тією метою, для якої вони були санкціоновані; чи були передбачені гарантії проти зловживань тощо [3, с. 8-9].

По-третє, заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Також, як вже зазначалося вище, є зобов'язання щодо прав людини, відступ від яких не допускається у жодному випадку.

Остання умова, що регулює дерогацію саме на процедурному рівні, полягає у тому, аби у повному обсязі інформувати Генерального секретаря Ради Європи (далі – РЄ) про вжиті державою заходи і причини їх вжиття. Основна мета цього – публічність дерогації. За відсутності офіційного і публічного повідомлення про відступ від зобов'язань, ст. 15 ЄКПЛ не визначається як така, що застосовується державою (Кіпр проти Туреччини). Вимога повідомляти Генерального секретаря РЄ про вжиті заходи і причини для такого вжиття виконується шляхом написання листа і прикріплення копій правових документів, згідно з якими будуть запроваджуватися надзвичайні заходи, з поясненням мети (Lawless проти Ірландії). У разі ненадання копій, вимога не буде виконана [3, с. 11-12].

Отже, положення щодо відступу держав від зобов'язань щодо прав людини під час надзвичайного становища має позитивні моменти, оскільки, по-перше, дане положення у міжнародному договорі зможе розширити кількість потенційних учасників цього договору, а по-друге, дерогація може розглядатися як пошук балансу між захистом індивідуальних прав людини та державним інтересом під час надзвичайного стану. Окрім того, практика застосування дерогації державами, у тому числі й Україною, яка у 2015 р. застосувала право відступу від зобов'язань щодо положень МПГПП та ЄКПЛ у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації [4], доводить про дійсно вимушену потребу

захищати життєво важливі інтереси суспільства і держави саме шляхом відступу від зобов'язань за певними міжнародними договорами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 22.09.2019).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 22.09.2019).
3. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. 2016. 14 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf (дата звернення: 22.09.2019).
4. Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Заява Верховної Ради України № 462-VIII від 21 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19> (дата звернення: 22.09.2019).
5. Христова Г. О. Відступ держави від зобов'язань у сфері прав людини під час суспільної небезпеки. *Visegrad Journal on Human Rights* 2018. № 4 (2). С. 119-126. URL: http://vjhr.sk/archive/2018_4/part_2/22.pdf (дата звернення: 22.09.2019).
6. Hafner-Burton E.M., Helfer L.R., Fariss Ch.J. Emergency and Escape: Explaining Derogations from Human Rights Treaties. *International Organization*. 2011. Vol. 65. Issue 4. 673-707 p.
7. Nowak M. UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary. Arlington, Va: N.P. Engel. 2005. 340 p.